

Гордана С. Драгин¹
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику

ISSN 2217-7221
eISSN 2217-8546
UDC 81'282.2(497.113)

НАПОМЕНЕ О ГОВОРУ РАДОЈЕВА У СРЕДЊЕМ БАНАТУ²

САЖЕТАК: У раду се говори о особинама говора Радојева³ на самој српско-румунској граници у средњем Банату. Иако се налази на територији обухваћеној шумедијско-војвођанским дијалектом, тј. на ивици кикиндског и тамешког говорног типа, особином да дуги силазни акценат није пренесен, пре свега, са унутрашњег слога, Радојево се заједно са Ченејом (с румунске стране) може сматрати једном врстом прелазног говора између поменуте две зоне. Друге, углавном (морфо)фонолошке и синтаксичке, одлике овог говора убрајају се у *балканизме*, говорне црте „позајмљене” из околних несловенских језика, пре свега из румунског.

Кључне речи: Радојево, кикиндска говорна зона, тамешка говорна зона, дугосилазни акценат на унутрашњем слогу, балканизам

1. У Средњобанатском округу, у општини Нова Црња, на самој српско-румунској граници налази се село Радојево. Од Кикинде удаљено је 45 км према истоку и 60 км од Зрењанина према северу. По попису из 2002. године у селу живи 1385 становника. Већинско становништво је српско, одмах иза са 14,36% заступљени су Роми (40 породица). Први помени села датирају још од 1334. године када се помиње као Петерда. Овај мочварни предео године 1768. насељавају српски досељеници из румунског дела Банатске Црне Горе (околина Темишвара) из села Јармате (Ђармате) и околних села. Тако настаје ново насеље новог имена Кларија по мађарском грофу Клари који је и населио

---

1 gordanadragin@yahoo.com

2 Рад је настао у оквиру пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* (148001) који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

3 С обзиром на то да се Радојево није нашло међу пунктovima у монографијама П. Ивића, Ж. Бошњаковића и Г. Драгин, *Банатски говори шумедијско-војвођанског дијалекта*, Матица српска (1994, 1997), овим прилогом желим да напоменем само неке детаље који су узрок његовог изостављања.

Србе из Јармате. С почетка 19. века, Кларија као једно од већих села у северном Банату, припада Загребачкој бискупији коју насељава неколико хрватских племића из Топуског којима је одузето земљиште за потребе Војне границе. У селу од тог времена постоји поред православне и католичка црква. Занимљиво је да Кларија због свог положаја (са три стране опкољена је водом) никада није била расељавана за време Турака и често у време каснијих великих миграција становника остајала је по страни. Такође, после друге колонизације Хрвата у Радојево 1828. године, није било ни већих досељавања у село. Исто тако, Радојево је једно од ретких војвођанских насеља која нису колонизирана после Првог ни после Другог светског рата. Преци Радојевчана пореклом су са разних страна, али највећи део, око 70%, дошао је из румунског села Ђармата. Иако у селу није било Румуна (по попису из 2002. г. само 2!), има нешто србизираних Румуна са маркантним румунским презименима као Мунћан или Барбулов. Хомоген етнички састав који се задржао до данас и добросуседски односи са околним селима нису препрека подсмевки које се односи на специфичан говор Радојевчана. Многе анегдоте на ту тему могу се чути и у самом селу. Лексикон је богат, пре свега, позајмљеницама из немачког и мађарског језика а чује се и тек понека румунска реч. Давне 1949. године на говор Радојева први скреће пажњу Павле Ивић у раду „Извештај о говору о неких банатских села“ међу којима је и ово село (Ивић 1949).

1.1. Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта детаљно су описани у две обимне монографије Павла Ивића, Жарка Бошњаковића и Гордане Драгин (Ивић et al 1994; Ивић et al 1997). Иако се географски налази на територији кикиндског говорног типа⁴ шумадијско-војвођанског дијалекта, Радојево није обухваћено поменутом монографијом. Наиме, северни, кикиндски говорни тип у начелу познаје потпуно пренесену акцентуацију, док онај јужнији, тамишки, има факултативно непренесен дугосилазни акценат у унутрашњем и затвореном крајњем слогу. Говор Радојева одликује се прозодијском особином непознатом на територији кикиндског говора, односно, чува факултативно непренесени дуги акценат у унутрашњем слогу, са истина ретким приликама и у затвореном крајњем. Поред тога, опет факултативно, задржава непренесени кратки акценат

4 У књизи П. Ивића „Дијалектологија српскохрватског језика (увод и штокавско наречје)“, Матица српска, Нови Сад, 1985, стр. 78. први пут се говори о кикиндском и тамишком говорном типу.

на унутрашњем слогу и, само по изузетку, на затвореној ултими. Прозодијски систем, пре свега, издваја говор овог села и даје му јединствен статус који нема ниједан од описаних банатских говора шумадијско-војвођанског дијалекта.

На основу деведесетоминутног магнетофонског снимка и транскрипта од тридесетак страница говора мештана Радојева, покушаћу да дам његове најмаркантније особине које га издвајају из групе кикиндског говорног типа.⁵

2. На фонолошком плану говор се одликује инвентаром од 4 новоштокавске акценатске прозодеме, иако се краткоузлазни акценат често чује остварен на начин који представља прелаз према $\grave{}$ акценту. Технички, то сам бележила као $\grave{}$ (*зарѡбили, Вѣлики сѡкак, у Немачку, чеѣшир...*).⁶

2.1. Дуги силазни акценат одликује се знатно слободнијом дистрибуцијом него што је то случај са осталим говорима из кикиндске зоне, тј. налази се редовно и на унутрашњем слогу, а знатно ређе и на затвореној ултими: *девојка, колѡнија, исѣйсани, идѡће субѡте, ѣвослѡвни, чинѡвник; дивѡн, кречѡм, ѣнзионѣр.*

2.2. Само у неколико речи забележила сам и непренесени кратки на унутрашњем слогу: *идѡће субѡѣе, имѡли, слѡшно родѣѣѣље, увѣјем.* Примере типа *чеѣрѡѣсеѣ, нијѣдну* и са непренесеним кратким са затворене ултима нећу наводити јер се ради о забележеној особини у говорима на чијој се територији налази Радојево (Ивић et al 1994: 63–68).

2.3. Квантитет иза акцента у отореном крајњем слогу редовно се скраћује: *из Немачке, ѣрѣ мѡрке, Имам ѣѣѣ деѡа, да зарѡду...*

2.4. У основи иза дугоузлазног акцента на затвореној ултими и унутрашњем слогу нема дужина: *ѡсѣѡл, лѡѣов, дѣсање, ѣѣѣање.*

2.5. У основи речи иза краткосилазног акцента на затвореној ултими дужина се редовно скраћује: *бѡкрач, војник, бѡлесѣ, ѣрсѣен, сѡкак.*

2.6. У основи речи и наставцима иза краткосилазног акцента у унутрашњем слогу дужина се спорадично чува или губи: *Срѣкѣња, нѡѡаѡа, крѣвѣѣѣѣѣ, ѣѡѡкова, нѣкако.*

2.7. У основи речи као и у наставцима флексија иза краткоузлазног акцента у затвореној ултими дужине нема: *кѡлач, ѣросѣѣѣрач; вѡдом, донѣсем.*

5 Транскрипт говора Радојева од тридесетак страница А4 формата у власништву је фонотеке Одсека за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду.

6 У раду не наводим коначан списак примера због уштеде простора.

И у кикиндској и у тамешкој говорној зони пак у основи речи дужине се у начелу чувају. У наставцима флексије ситуација је другачија, тј. у кикиндској говорној зони оне се скраћују, а у тамешкој зони факултативно чувају (Ивић et al 1994: 121–125). Овде, дужине су се скратиле и у овом положају који је, иначе, најпогоднији за њихово чување.

Јасно се види да готово нема дугих вокала иза акцента, а непосредно румунско суседство нарочито подстиче процес скраћивања које је овде спроведено готово до краја.

2.8. И наглашене дужине склоне су скраћивању. Непренесени дуги акценат скраћује се па се изговара као полудуг или чак као краткосилазни (како су овде и бележени): *земљорџдник, њоџрешиши, ундвчиду, добрџ, намоџџ, убодџ*. Исти акценат и после преношења често се скраћује: *нџџраду, да чџвам, дџи, нџмаиш*.

Ово је, такође, једна од битних дискриминантних црта која се јавља само у источнијим и јужнијим деловима тамешке зоне, али са знатно мањом фреквенцијом него што је то овде случај. Појава се може објаснити чињеницом да се у истом положају само по изузетку јавља краткосилазни акценат, па нема ни потребе да се инсистира на опозицији између два силазна акцента која би допринела чувању „пуне дужине дугосилазног акцента” (Ивић et al 1994: 60).

Поред дугосилазног акцента и краткосилазни факултативно се скраћују у краткосилазни:

мушкџрац, Сџма, синџвац, преко драџчанџка, са нџродом, комџда, џалачџнке, чекаџница, џџрки, одобрење, џечења, Јуџословџни;

Сџмина маџти, ме џставу сџму, џџџим, џџџи, џџџемо, дџједу, кџзо, оџџџио, рџдио, дрџмала, јџдила, снџвала, шлоџџрала, жџвили, исџџџџџвали.

Ова скраћења дугих акцентованих прозодема одлика су само говора Радојева у српском Банату. Наиме, факултативно скраћење свих акцентованих дужина забележено је и у говору Срба у Темишвару (Ивић 1990: 193). Овако скраћен акценат понекад може да се чује и као прави експираторни удар, тј. без одређеног тонског кретања који је врло сличан румунском акценту. Ова одлика, свакако, доприноси статусу аутохтоности говора Радојева.

2.9. До ликвидације фонолошког тона долази у дугим акцентованим прозодемама. Као резултат те неутрализације јавља се силазни акценат:

Ловановић, синџвац, овџаца, ѓлѓди, жѓвимо, бѓла, (Ивић 1990: 191), Јуѓословѓни, Румѓни, венчање, ѓде, осамдесѓи, исѓйсала, су жѓве, жѓвимо.

Чињеница да само у Радојеву има оваквих записаних примера, који су редовни у говорима српских села у Румунији, може се објаснити податком да већини становника овог села уз саму границу сачињавају потомци досељени у 18. веку из некадашњег српског села *Ђармате*, североисточно од Темишвара дубоко у румунском Банату.

2.10. На фонолошком плану посматраћу и (а) чување *x* и (б) изједначавање африкате *ч* са *ћ*.

(а) *Хандвер, хрѓићани, хрѓићанско* и чак са хиперкорекцијом *хрђаво, или да сѓхрани, сѓѓурних, ѓод ѓѓзух* али и *армонѓкаиш, сѓрана*;

Изговор гласа /*x*/ сличан је као у румунским говорима. Поређењем изговора карашевског *x* и оног у Радојеву упућује на закључак да су на овакву ситуацију највише утицали румунски говори (Ивић et al 1994: 341). Овај глас се изговара са врло ослабљеном фрикацијом или са чистом аспирацијом и најповољнији му је иницијални положај у речи. И у румунски језик /*x*/ је ушло са словенским (и другим) позајмљеницама и претежно опстаје на почетку речи. Има доста примера са факултативним чувањем /*x*/ на почетку речи, пре свега испред вокала под акцентом, чији изговор варира од веларног са слабом фрикацијом, до фарингалног па до обичне аспирације (Ивић et al 1994: 334). Утицај румунског језика на банатске говоре тамишког и кикиндског типа (овде конкретно на говор Радојева) допринео је чињеници да „се банатски говори сврставају, заједно са кајкавским и муслиманским штокавским, међу континенталне српскохрватске говоре са сачуваним /*x*/” (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 335).

(б) За неразликовање африката „реда *ћ* од оних реда *ч*” у банатским говорима, такође, има заслугу румунски језик (Ивић et al 1994: 315). У мојој грађи нашла су се само 2 примера у којима се *ч* знатно палатализује и само један где је прешло у *ћ*: *ѓлѓѓем, ѓѓје, ћѓѓа*.

На примере у којима се изјдначавају *ѓ* и *ћ* нисам наишла. Ова особина, иначе, овде није јединствена на штокавском тлу и увек, „по правилу, сведочи о страном језичком утицају” (Ивић et al 1994: 315). Овде се не ради о дискриминантној црти испитиваног говора него само о податку да је у Радојеву

потврђена ова појава која је одлика суседних српских говора у Румунији (Ивић et al 1994: : 315).

3. На морфонолошком плану занимљиво је поменути да се од придева *мртав* образује именица као *мртавац* (*мртавца*) која у основи чува непостојано *a* што није забележено ни у једном другом банатском месту на терену шумадијско-војвођанског дијалекта.

4. На синтаксичком плану треба поменути репертоар и употребу падежних облика који су под снажним утицајем суседног румунског језика. Укида се разлика између падежа кретања (вијатива, тј. акузатива с предлозима *на, у, о, међу, кад, под, пред, за*) и падежа места (локатива, тј. инструментала уз исте предлоге). Срећу се облици акузатива и у месном значењу на месту локатива: *Рђђен сам у сѝѝѝру Јиѝослѝвију; Онај у Сѝѝѝу ѝмро; Сѝд је у ѝѝѝкоћу; да нас је дђђо у лѝђер; свѝка вѝра бѝла у нѝшу зѝмљу; ѝѝм ѝѝо је у дѝѝѝѝину чинѝвник; мѝја у ѝѝѝ рѝд ѝѝмо; у ѝослѝдњу ѝлицу на крѝј; синѝвац ми рѝди у сѝѝларску; у Зрѝњанин је; ѝо Злаѝѝѝнку ми ѝѝвио сѝноћ; Кад сам бѝла на мѝре; у Томаѝевац сам бѝла ѝдаѝа.*

Ова особина, иначе, присутна је готово у свим испитиваним Ш-В пунктовима у Банату. Примере из других банатских места в. у: Ивић et al 1997: 298–299, 301. Јасно је да је ово одлика румунског језика коју су пригрлили говори целог Баната.

Нашла се само једна потврда за обрнуту ситуацију када се локатив употребљава наместо акузатива, и то у множини: *Тѝмо смо ѝшли и у фѝѝбрикама*. Ради се о мање заступљеној појави од претходне и ограничени корпус од свега тридесетак страница транскрипта не садржи више података тога типа. Подаци из других банатских села само су потврда да га, заправо, и у Радојеву мора бити бар више од затеченог у анализираном транскрипту (Ивић et al 1997: 303). Зна се да су банатско-поморишки говори најсевернији део пространог подручја у којем се не прави разлика између падежа места и падежа циља кретања. То је, с једне стране, претходница балканског језичког савеза и протеже се далеко на југ до границе с албанским језиком између Бара и Улциња (Ивић et al 1997: 305).

4.1. Значајна иновација на синтаксичком плану јесте замена облика социјатива (с предлогом *с, са*) обликом инструментала средства (без *с, са*). Ево

и примера: *од Бѐо̀града до За̀греба с једнѝм авијо̀ном; ѡ̀дсѝе и с жѝѝѝом и с ку̀кѹрузом; ѡ̀дча̀шћени с рѝкѝјом; сас вѝно̀м; до Ханѝвера с авијо̀ном...до Ханѝвера с ѝѝаксиѝем смо ѝшли.*

Примери овога типа налазе се и широм Војводине (Ивић et al 1997: 346–347).

4.2. Типична балканска футурска парадигма (енклитички презент глагола *хтети* + презент конјугираног глагола, а без везника *да*), овде није честа, тј. футур се превасходно изражава формацијама са инфинитивом. Ређа је форма: *ће ми да̀ш ма̀ло вѝду; ћеш чѹѝи рѝчи.*

4.3. „Најважнији синтаксички балканизам”, како каже Ивић, „комбиновану употребу наглашеног и ненаглашеног облика личне заменице” овде не налазимо, сем у једном једином примеру: *Оћеш мене да ме манеш* (Ивић 1990: 196)

Једини забележени пример може се објаснити чињеницом да употреба двојних облика личних заменица ни у једном говору није постала обавезна. Ни исти информатор чак неће увек употребити исту форму, тј. једном ће се користити наглашеним обликом Д или А без енклитике, а други пут ће удвојити, тј. рећи наглашен и ненаглашен облике (Ивић 1990: 198).

4.4. Измењени положај клитика, тј. појава да се енклитике јављају као проклитике и долазе најчешће на почетак реченице, овде је забележен у много примера: *Сам ѝшла с јѝдним; Сам бѝла иѝснајс гѝдина; Сам ѡ̀рѝшла Тѝсу; Сам рѝдила; Сам се мѹчила; Сам им да̀вала кроз ѡ̀рѝзор ѝалачѝнке; ме ѡ̀рѝѝерала свѝкрва; Је бѝѝо вѝјник; су се ја̀ко ѡ̀ѡ̀рѝѝили; смо бѝли за̀довољни; смо се зарѝбили; смо ѝшли у фа̀брикама; су ѝшли на̀ши; Се вѝѝѝѝо да̀вај ма̀ј мѹж; Су жѝве; Су ѝшли на̀ши; Су жѝве.*

ЗАКЉУЧАК

5. Говор Радојева одликује се особинама које нису типичне ни за кикиндски ни за тамишки говорни тип. Ради се најпре о прозодијским одликама које су у потпуности непознате и кикиндском и тамишком гворном типу. То су следеће појаве:

1. факултативна појава непренесеног дугог акцента са унутрашњег

и крајњег затвореног слога, као и кратког акцента са унутрашњег слога (*ѿравослѧвни, чинѧвник; дивѧн, кречѧм; идѧће субѧше, имѧли, слѧшо родѧшеље, увѧјем*);

2. скраћивање непренесеног дугог акцента у полудуг, или чак краткосилазни (*земљорѧдник, ѿѧгрѧшиши, унѧвчиду, добрѧ, намоѧѧ, уѧѧѧ*);

3. скраћивање наглашених и ненаглашених дужина (в. 2.3. до 2.8);

4. ликвидација фонолошког тона у дугим и кратким акцентованим прозодемама када се као резултат те неутрализације јавља силазни акценат (*Јуѧословѧни, Румѧни, венчѧње, ѧде, осамдесѧѧ, исѧѧсала, су жѧве, жѧвимо*).

Остале (мор)фонолошке и синтаксичке особине овог говора су следеће:

5. чување *x* и изједначавање африкате *ч* са *ћ*;

6. од придева *мртав* образује се именица *мртавац* (*мртавца*) која у основи чува непостојано *a*;

7. укидање разлике између падежа кретања и падежа места (локатива, тј. инструментала уз исте предлоге) (*Рѧђен сам у сѧѧру Јиѧослѧвију; Онај у Сѧѧѧу ѧмро*);

8. замена облика социјатива (с предлогом *с, са*) обликом инструментала средства (без *с, са*) (*од Бѧѧграда до Зѧѧреба с једнѧм авијѧном; ѧдсѧе и с жѧѧѧом и с кукѧрузом*);

9. ретка појава балканске футурске парадигме (енклитички презент глагола *хтети* + презент конјугираног глагола, а без везника *да*) (*ће ми дѧѧ мѧло вѧду; ћеш чѧѧѧ рѧчи*);

10. комбинована употреба наглашеног и ненаглашеног облика личне заменице (*Оћеш мене да ме манеш*);

11. измењени положај клитика (енклитике се јављају као проклитике и долазе најчешће и на почетак речениц) (*Сам ѧшла с једнѧм; Сам бѧѧа шѧснајс ѧѧдина; Сам ѧрѧшла Тѧсу; Сам рѧдила*).

Свеукупност описаних одлика говора Радојева сматрају се балканизмима и дају нам за право да га посматрамо посебно, ван описаних банатских говора шумадијско-војвођанског дијалекта.

ЛИТЕРАТУРА

- Бошњаковић, Жарко. 2000. „О понављању реченичних конституената”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XLIII: 65–72.
- Бошњаковић, Жарко, Вареника, Светлана. 2008. „Прозодијске особине говора села Рудне (Румунија)”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* LXXIV: 209–230.
- Бошњаковић, Жарко, Вареника, Светлана. 2008. „Напомене о морфосинтаксичким особинама српског говора села Рудне у Румунији”. *Српски језик* 13 (1–2): 261–279.
- Бошњаковић, Жарко, Радовановић, Драгана. 2009. „Теренски записи из Малог Гаја (Румунија)”. *Прилози проучавању језика* 40: 161–177.
- Бошњаковић, Жарко, Радан, Михај, Н. 2010. „Досадашња истраживања о утицају румунског језика на лексику српских говора румунског дела Баната”. *Јужнословенски филолог* LXVI: 135–161.
- Драгин, Гордана. 2006. „Балканизми у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта на територији СЦГ и Румуније”. *Probleme de filologie slava.*, 44–58.
- Dragin, Gordana. 2009. „The influence of Romanian on the Banat Vernaculars of the Šumadija-Vojvodinian Dialect”. *The 9th International Conference of KACEEBS, SERBIA, CENTRAL & EASTERN EUROPE, THE BALKAN AND KOREA*. 15–28.
- Ивић, Павле. 1949. „Извештај о испитивању говора Ђале, Српског Крстура, Волошинова, Српске Црње, Радојева, Фаркаждина, Боке и Крушчице”. *Гласник САНУ* 1 (3): 485–488.
- Ивић, Павле. 1990. „Балканизми у настајању у српским говорима Баната”. *О језику некадашњем и садашњем*. Београд/Приштина: Бигз/Јединство. 189–198.
- Ивић, Павле, Бошњаковић, Жарко, Драгин, Гордана. 1994, 1997. „Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта I и II”. *Српски дијалектолошки зборник* XL, XLIII: 1–419; 1–586.
- Радан, Миља Н. прир. 2005. *Српско-румунске везе и прожимања на културолошком плану (међународни научни скуп, Темишвар, 12–13. 11. 2003)*. Темишвар: Савез Срба у Румунији.

Марић, Биљана. 2002. „Из лексике Ченеја (Румунски Банат)”. *Прилози проучавању језика* 33: 258–326.

Petrovici, Emil. 1945. „Graiul Caraşovenolor”. *Biblioteca Dacoromanici* 3. Bucureşti. XII + 270.

Фараонов, Небојша С. 1981. *Радоево (прилози за монографију)*. Кикинда: Графика.

Чешљар, Мирјана. 1983. „Из лексике Иванде”. *Прилози проучавању језика* 19: 107–148.

Gordana S. Dragin

SOME FEATURES OF RADOJEVO SPEECH, BORDELINE SPEECH OF THE KIKINDA SUBDIALECT

Summary

This paper analyzes the most important features of speech Radojeva on the Serbian-Romanian border in central Banat. Prosodic features related not ported downward falling short accents and with inner harmony and radically paving after accent length and accentuation many equalize, reducing or neutralizing the speech given a special place among neighboring Kikinda and (or) Tamiška speeches Šumadija Vojvodina dialect. Syntactic features related to the redundancy of the object, etc. klitika inversion. promote Balkan line on the northernmost part of our language.

Key words: Radojevo, Kikinda speech zone, Tamiška speech zone, not ported downward and falling short accents, balkanism.